Archetype

Το ανάλαφρο περπάτημα πάνω στις ιδέες

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 30/11/2020

Δημήτρης Φατούρος, 1928-2020

Τι είναι αυτό που διακρίνει τις χαρισματικές προσωπικότητες; Το έργο τους, οι ιδέες τους, η βιωμένη παρουσία τους, η προσωπική τους γοητεία; Η ερώτηση είναι καίρια, γιατί ανάμεσα σε αυτά που ο Μίμης Φατούρος έκανε και σε αυτό που υπήρξε, η διάκριση είναι αδύνατη. Η δράση του ήταν συνεχής και η επιρροή του ισχυρή και αενάως αισθητή, αλλά η πιο έντονη επίγευση είναι η δύναμη και η ένταση της μορφής του. Το καλύτερο έργο του Φατούρου είναι ο εαυτός του.

Ο Δημήτρης Φατούρος, που από τις 8 Νοεμβρίου 2020 δεν είναι πια μαζί μας, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1928, με καταγωγή από τη Στεμνίτσα Αρκαδίας, όπως πάντα ο ίδιος αρεσκόταν να θυμίζει. Σπούδασε αρχιτεκτονική στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο σε μια πολιτικά και πολιτισμικά κρίσιμη εποχή, κοντά στους ζωγράφους Τάκη Μάρθα και Νίκο Χατζηκυριάκο-Γκίκα, και στους αρχιτέκτονες Παναγιώτη Μιχελή και Δημήτρη Πικιώνη. Με τους σημαντικούς αυτούς δασκάλους γεφύρωσε την απόσταση ανάμεσα στη ζωγραφική και την αρχιτεκτονική, ως διαφορετικές «μεθόδους αναγνώρισης του κόσμου», και ανέπτυξε τη στοχαστική και ποιητική του αίσθηση, καθώς και τη στάση προσωπικού πειραματισμού και αέναης αμφιβολίας. Ο Φατούρος, ως οβιδιακή μορφή, θα είναι δάσκαλος της τέχνης των μεταμορφώσεων και των πολλαπλοτήτων, μιας τέχνης που θα κληροδοτηθεί σε περισσότερες της μιας γενιές σπουδαστών αρχιτεκτονικής, στα 40 χρόνια διδασκαλίας του στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. «Και η αρχιτεκτονική, όπως και η πολιτική, έχουν ταξινομημένες απαντήσεις-κατηγοριοποιήσεις που εγώ δεν έχω

–δήλωνε το 2017 σε μια ωραία συνέντευξη στη Βίκυ Χαρισοπούλου για το Αθηναϊκό/Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων. Λιγοστεύει κανείς την πολλαπλότητα και την πολυπλοκότητα των εννοιών, λιγοστεύει την ηδονή τού να σκέφτεται και να δημιουργεί, όταν προσπαθεί να δώσει τελικό ορισμό, να ορίσει τελεσίδικα τα πράγματα».

Ο τριαντάχρονος Φατούρος το 1958 μετακινείται στη Θεσσαλονίκη για να συμβάλει στην οικοδόμηση του νεοσύστατου Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ. Η παρουσία του εκεί θα αποδειχτεί καταλυτική, μοναδική ίσως περίπτωση επιρροής στην ταυτότητα και τους προσανατολισμούς ενός ακαδημαϊκού ιδρύματος. Στο Τμήμα, ανάμεσα σε όλες τις επιδράσεις, τις διασταυρώσεις και τις επιρροές, του Δημήτρη Φατούρου η οικουμενική θεώρηση των πραγμάτων και το ανάλαφρο περπάτημα πάνω στις ιδέες, θα είναι αυτά που θα διαπλάσουν την ενίοτε τολμηρή ή και αυθαίρετη ελευθεριότητα όσων δίδαξαν εκεί την τέχνη της αρχιτεκτονικής και θεωρούνται μαθητές του. Παραμένει άλλωστε μυθικό το «ταξίδι του Φατούρου» στην Αμερική το 1966, όπου ο ίδιος δίδαξε και κυρίως μετέφερε από εκεί στην επαρχιακή συμπρωτεύουσα και στην επαρχιακή Ελλάδα της εποχής ένα πνεύμα κοσμοπολιτισμού και προοδευτικών ιδεών, τα ριζοσπαστικά Σίξτις στη «μεγαλειώδη πόλη της Θεσσαλονίκης», όπως έλεγε και πρόσφατα με τη χαρακτηριστική του γενναιοδωρία.

Μετά την πτώση της δικτατορίας, το 1974, η δημόσια παρουσία του θα είναι όλο και πιο εντατική. Αμέτρητες και ποικιλώνυμες είναι οι θέσεις ευθύνης που θα αναλάβει, με πιο προβεβλημένες τις θητείες του ως πρύτανη του ΑΠΘ (1983-1988) και εξωκοινοβουλευτικού υπουργού Παιδείας μεταξύ 1993 και 1994, στην τελευταία κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου. Θα είναι επίσης τακτικός συνεργάτης του «Βήματος», μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 1990.

Ο Αλέξανδρος Τομπάζης (αριστερά), ο Μίμης Φατούρος και ο Kenneth Frampton στο γραφείο του πρώτου στην Αθήνα, Μάιος 2008 (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος)

Ο Φατούρος ήταν ιδιοφυής, επικοινωνιακός, ταλαντούχος, πολυπράγμων, γοητευτικός. Διέθετε καταπληκτικό ένστικτο, μοναδική διαίσθηση. Ρωτούσε πάντα «από πού είσαι», ξεκινώντας την προσωπική του «διαδικασία εξακρίβωσης» με όποιον είχε απέναντί του. Ήταν επιδέξιος ακτινολόγος της ψυχής και των συναισθημάτων, ακριβής (εδώ ναι) στο να φιλοτεχνεί το ψυχολογικό πορτρέτο του συνομιλητή του. Γι' αυτό και ήταν τόσο δημοφιλής, καθώς είχε την ικανότητα να «συνομιλεί» και να συμβιώνει με τους πάντες, χωρίς αυτό να του στερεί την ευχέρεια της διαφωνίας. Δεν ήταν πάντα επιεικής: ήταν ηγετική προσωπικότητα και ενίοτε αυστηρή με τον τρόπο της, μοναδική σύνθεση αυθεντίας και διαλλακτικότητας, αρχηγικού προφίλ και οικειότητας στην επαφή και την ανταλλαγή. Ήταν ηγέτης αλλά με τον τρόπο ενός διανοούμενου που δεν αγαπούσε την τελετουργία των διοικητικών καταναγκασμών.

Η κληρονομιά του Φατούρου είναι βαθιά ουμανιστική, μακριά από μόδες, τάσεις ή την επιδεικτικότητα των φορμαλιστικών «υπερεκφράσεων», όπως ο ίδιος τις προσδιόριζε. Επέλεξε για την αρχιτεκτονική να αναφερθεί καταρχήν στο ποιητικό σύμπαν του μεταπολεμικού Λε Κορμπυζιέ, κρατώντας ταυτόχρονα αποστάσεις από οποιαδήποτε μορφή παραδοσιολαγνείας, κάτι διόλου προφανές για τη γενιά και την εποχή του. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το πολιτισμικό και ανθρωπολογικό περιβάλλον αναφοράς του Φατούρου οριοθετείται από μορφές όπως ο Γιάννης Τσαρούχης, η Μελίνα Μερκούρη ή ο Θόδωρος Αγγελόπουλος, μορφές που ανήκουν στην πινακοθήκη των «δασκάλων των συλλογικών μας μύθων». Πάντα αισιόδοξος και θετικός

απέναντι στη ζωή και στις πολλαπλές εκδοχές της, «θα ήθελα –έλεγε– οι νέοι αρχιτέκτονες να σκέφτονται περισσότερο την ευτυχία των ανθρώπων».

Ωστόσο, η μέγιστη ίσως αρετή του Φατούρου ήταν η αρχιτεκτονική της γλώσσας του, μιας γλώσσας ελλειπτικής, υπονομευτικής, παραπεμπτικής, αναγωγικής όπως και οι ιδέες του. Η γλώσσα του ήταν παράλληλες γλώσσες σαν παράλληλες συγχορδίες νοημάτων, σε έναν ορίζοντα ρευστού τοπίου εννοιών, υποθέσεων, ενδεχομένων. Φαινόταν να μιλάει με υπονοούμενα, ενίοτε με «χρησμούς»· ωστόσο, οι ιδέες του -αν κανείς προσέξει- είναι σαφέστερες από τον τρόπο με τον οποίο εκφέρονται, σαν ο εμπνευστής τους να μην ήθελε να δεσμεύσει τους ακροατές του με ένα μόνο νόημα αλλά να αφήνει διεξόδους στην πολλαπλότητα, ακόμη και ενάντια στις αρχές που διατυπώνει. Αυτή ήταν η «μαιευτική» μεθοδολογία του Φατούρου, η εξόχως προσωπική στάση απέναντι στις ιδέες, στον τρόπο που μεταδίδονται και στο πώς επηρεάζουν. «Οι λέξεις –έλεγε– είναι το πολυτιμότερο στοιχείο στην ανθρώπινη ζωή και θέλουν προσοχή περισσότερη απ’ την "πραγματικότητα"».

Το κείμενο γι΄ αυτό το βουβό πένθος στην πανδημία, δημοσιεύτηκε στο «BHMAgazino», 15.11.2020.

Δ. Φατούρος, Κολυμβητήριο στον Πειραιά, 1959 (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος)

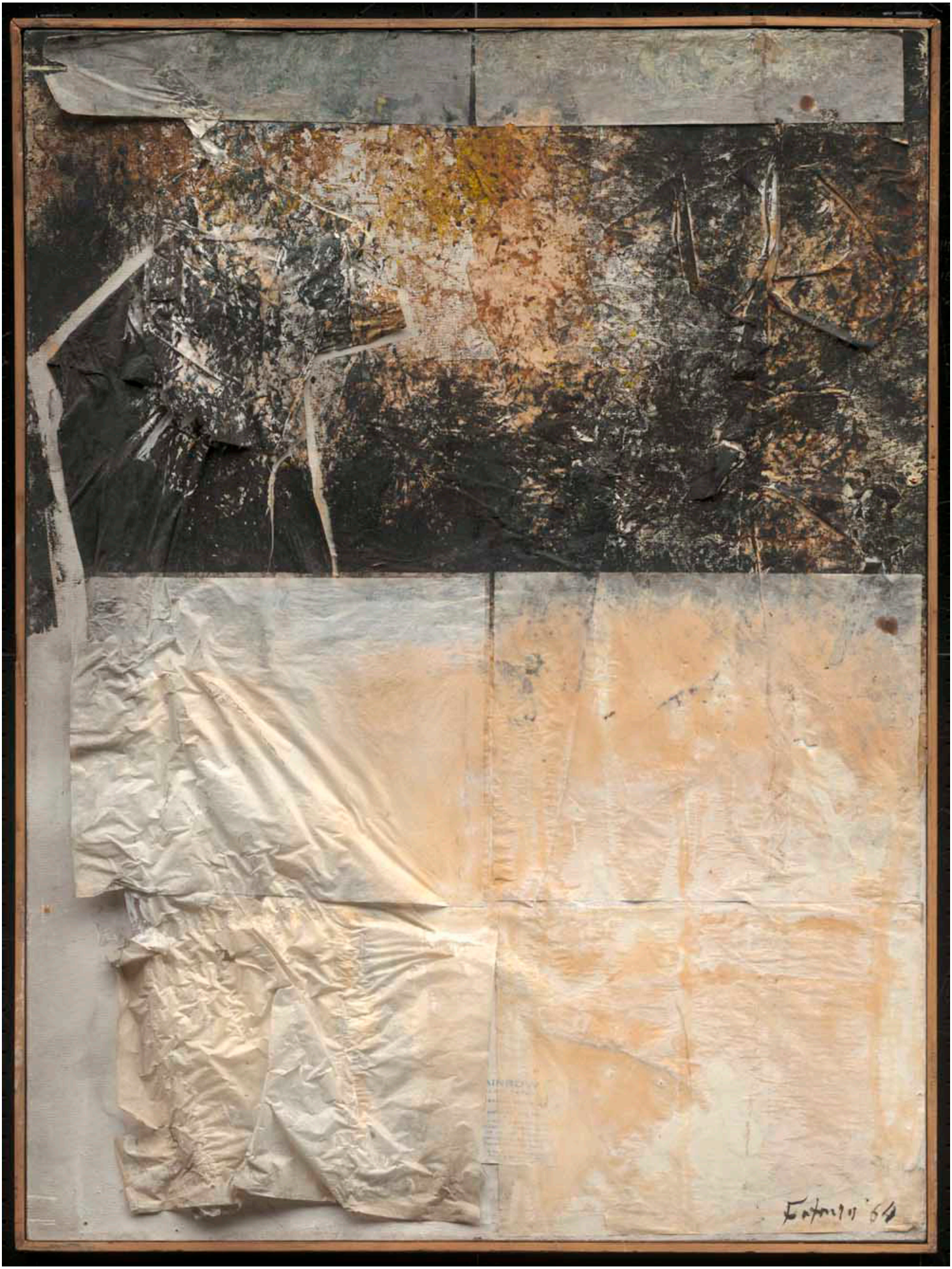

Δ. Φατούρος, Χωρίς τίτλο, 1964, μεικτή τεχνική σε καμβά

Εισαγωγική εικόνα: Δ. Φατούρος, Οικία Καζάζη, Θεσσαλονίκη, 1962 (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος)